

РЕЦЕНЗИЯ

на представените трудове за участие в конкурс
за академичната длъжност ДОЦЕНТ,
обявен от в ДВ., бр. 58 от 02.07. 2013 г. в професионално направление 2.1 Филология
(Български език – старобългарски език, история на българския език) за нуждите на
Секцията за история на българския език

Рецензент: проф. д-р Елка Мирчева

Кандидат: д-р Явор Ивов Милтенов

Д-р Явор Милтенов получава средното си образование в Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“, където се дипломира с тезата *Сказанието за Света гора от Стефан Светогорец*. През 2001 г. завършва специалността *българска филология* в СУ „Св. Климент Охридски“ с образователно-квалификационната степен магистър и дипломна работа *Апокрифен апокалитис на Йоан Богослов (изследване, критическо издание на текста и речник-индекс)*. През периода 2003-2006 г. е редовен докторант към Катедрата по кирилометодиевистика на СУ „Св. Климент Охридски“. През 2006 г. успешно защитава дисертационен труд на тема *Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция* и придобива образователната и научна степен *доктор*.

Досегашно кариерно развитие на кандидата е свързано с Българската академия на науките. Постъпва на длъжност библиотекар в Централната библиотека през 2005 г. Тесните му връзки с това научно звено и участието в проекти продължават и след 2006 г., когато е назначен като проучвател в Секцията за история на българския език към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. От 2007 г. е научен сътрудник II ст., а от 2010 г. досега заема академичната длъжност *главен асистент*.

Научните интереси на д-р Милтенов се проявяват още в ученическите му години. Хуманитарната му насоченост получава подкрепата на отлично класическо образование, а

това заедно с избора на специалността българска филология откриват пред него възможности за отлични резултати в областта на медиевистиката. Заявка за това са дипломните работи, които кандидатът разработва при завършване на НГДЕК и за получаване на магистърската си степен в СУ. От самото начало изборът му пада върху недостатъчно изследвани теми, при чието разработване още в тези ранни години д-р Милтенев получава истински научни резултати. Някои от тези ранни разработки могат да се видят и в някои от представените за конкурса трудове, в които авторът доразвива резултатите от първите си стъпки в науката.

В конкурса за академичната длъжност *доцент*, за която е единствен кандидат, д-р Явор Милтенев участва само с трудове от периода 2007-2013 г., т.е. след защитата на докторската дисертация. Това са 1 монография, 5 студии (от тях 3 в издания с импакт-фактор и 1 в чужбина), 17 статии (от тях 5 в издания с импакт-фактор и 4 в чужбина). Две от публикациите са в съавторство. Към това се добавят още 2 рецензии, 1 отзив и 1 редакторство. През посочения период кандидатът е изнесъл 14 научни доклада (от тях 4 са били на форуми в чужбина). Извън конкурса остават 1 монография, която представлява докторската дисертация на Явор Милтенев, 25 студии и статии и 14 доклада.

Първата монография на д-р Милтенев *Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция*, отпечатана през 2006 г., е добре позната в палеославистиката. Започвам прегледа на трудовете на кандидата от нея от една страна, защото тази тема продължава да присъства в неговите публикации и след отпечатването на дисертационния труд, а от друга страна непременно искам да отбележа трите рецензии за книгата, написани от водещи специалисти в палеославистиката и отпечатани в престижни издания. Сред разглежданите трудове на кандидата са 3 статии, които продължават неговите изследвания върху Диалозите на Псевдо-Кесарий. Специално внимание е отделено на ексцерптите от ДПК в Тълковната Палея, както и на анализ на причините за подновения интерес към ДПК в руската книжнина през XV-XVI в. Тук искам да открия разработката *Лексикалният критерий като начин на атрибуция на преславски текстове (върху славянския превод на ДПК)*. Прецизният анализ води до извеждането на маркери за определяне на преславски текстове, при това на един старобългарски превод, съхранен изцяло само в руски, и то сравнително късни преписи. Статията е много важна в

методологическо отношение и насочва към основата на възприетия от Милтенев подход в трудната задача за възстановяването на „изубеното“ преславско книжовно наследство.

Още един „Псевдо-“ от византийската книжнина привлича вниманието на д-р Милтенев. В съавторство той въвежда в научно обращение един неизвестен славянски превод на *Слово за новомесечията, съботите и да не се гадае според гласовете на птиците* на Псевдо-Евсевий Александрийски, съхранен засега е един-единствен ръкопис от Львовската библиотека.

Апокрифният Апокалипсис на св. Йоан Богослов е в центъра на вниманието на кандидата още през студентските му години. През 2007 г. той публикува резултатите от продължаващите си занимания си с този текст в обемна студия, в която предлага текстологично групиране на преписите и прави издание по известния Синайски палимпсест.

Сериозно място в научните дирения на д-р Милтенев в последните години заема славянският превод на Дванадесетте малки пророци с тълкувания. Това е поредният ранен преславски превод, който привлича вниманието на изследователя. На него са посветени 4 от представените разработки. Прецизният текстологичен анализ, последван от задълбочено езиково проучване убедително води до направените изводи, които определят руската традиция в трансмисията на текста като по-близка до преславския архетип от единствения среднобългарски препис, издаден в последните години от Румяна Златанова. Нарочна много приносна публикация за рядката причастна форма бгш-штии в текста на Малките пророци извежда още един маркер за атрибуцията на преславски текстове.

Много интересна е разработката на кандидата, посветена на анализа на един от ръкописите, открити в последните десетилетия в манастира „Св. Екатерина“ на Синай – Sin. Slav. 20/N. Тя е под интригуващото заглавие *Чѣдно ꙗстъ бесѣдовати съ царемъ* (Две приписки от ръкопис Sin. Slav. 20/N). Милтенев предлага разчитане на колофона и интересна интерпретация за ръкописа, писан през 1370 г. от поп Петър в неизвестен досега книжовен център в Знеполе по времето на загадочния цар Асен.

През 2009 г. в авторитетното австрийско издание Wiener slavistisches Jahrbuch излезе извънредно интересният труд на Явор Милтенев, посветен на *Кирилските ръкописи с глаголически вписвания*. За първи път в палеославистиката на едно място са събрани, описани, подложени на анализ и систематизирани съществуващите данни за повече от 50

кирилски ръкописа, в които се открива и глаголическо писмо. Авторът е определил своя труд като каталог и коментар, но резултатите значително надхвърлят това определение с направения задълбочен анализ на причините за появата на глаголически букви в кирилските ръкописи, с предложената класификация, както и с изводите за дългото съществуване на двете графични системи. Студията е голям принос на д-р Милтенев в палеославистиката, който е чест за българската наука. Свързана с темата на студията е още една публикация на кандидата, която искам особено много да открия – *Песнивецът на цар Иван-Александър и глаголическата традиция*, която разглежда не само най-късния български ръкопис с глаголически вписвания, но предлага и много интересен анализ на мястото на Песнивеца сред останалите псалтирни текстове с тълкувания на Псевдо-Атанасий Александрийски, които насочват към глаголически архетип на превода.

В последните години вниманието на д-р Явор Милтенев е привлечено от едно от най-знаковите постижения измежду преславската книжна продукция – появата на собствено славянската подборна колекция от слова на св. Йоан Златоуст, известна под името Златоструй. Преди броени дни излезе хабилитационният труд на Милтенев със заглавие *Златоструй: старобългарски хомилетичен свод, създаден по инициатива на българския цар Симеон*. На темата Златоструй са посветени още 1 студия и 4 статии от трудовете, представени в конкурса, които са публикувани в извънредно краткия период от три години. Златоструй е тема и един проект по Програмата „Млади учени“ на ФНИ, чийто ръководител е д-р Милтенев – *Електронна база-данни Operum patrum Graecorum versiones slavicae: каталогизиране и проучване на съчиненията от Йоан Златоуст в старобългарски превод*. Внимателният прочит на тази серия от публикации дава представа за пътя на изследователя, който постепенно разплита сложната история на Златоструй в славянската книжнина, преминавайки през подробния анализ, текстологичните съпоставки между преписите и извеждане на стемата на *Славянския превод на словото на Йоан Златоуст за св. Фока*; през идентификацията на 4 листа от известния ръкопис от НБКМ „Св. св. Кирил и Методий“, № 1039, за които Явор Милтенев доказва, че са фрагмент от същото слово за св. Фока; през откриването на четвърта редакция на колекцията Златоструй; както и през идентифицирането и подреждането на единайсет елемента, от които е изградено слово о мнѣкахъ, приписвано на Йоан Златоуст. Резултатите от голяма част от тези сами за себе си завършени проучвания намират място в хабилитационен труд.

Преди година, когато беше обсъждана в СИБЕ като планова тема, монографията съдържаше 205 с. Сега през нас е книга от 551 с. Изцяло нови са така наречените 5 приложения. Намирам окачествяването на тези 5 завършени студии като „приложения“, както и подзаглавието на книгата „текстологично и извороведско изследване“ за сериозно подвеждащи. Монографията далеч не е само текстологичен и извороведски принос, а цялостно филологическо изследване. Приложенията са завършени изследвания, които за мен са модел за бъдещи подобни проучвания и образец за издание на текст. Държа да подчертая, че смятам извършения огромен душегубен труд за извънредно правилен от методологическа гледна точка. Макар и много труден, това е единственият подход, за да се достигне до следващите етапи на критическо издаване на текстовете и до лингвистичен анализ, който да стъпи на сигурна основа. В монографията не само не липсват графико-правописни, морфо-синтактични и лексикални наблюдения, а те са научните аргументи за направените сигурни текстологични изводи. Те са и основните инструменти за извършените от автора прецизни дирения, с помощта на които сред морето от основно руски преписи на *Златоструй* се възстановява собствено старобългарският принос в своеобразния прочит, адаптация, рецепция на Златоустовите творби и създаването на славянски хомилетичен свод, който заживява свой собствен живот, създава своя собствена традиция и се мултиплицира в книжовната продукция на Атон, Сърбия и Русия.

С първите страници на краткото си *Предисловие* (с. 5-14) Милтенев въвежда читателя в историята и често противоречивите изводи в досегашните проучвания, набелязва основните опорни точки и поставя задачите на своето изследване. Това е направено максимално стегнато, с многобройни позовавания на предходни научни трудове, което спестява ненужни повторения. От самото начало книгата дава ясна заявка, че това е начален етап от бъдещ голям проект за цялостно изследване на Златоструй.

Състоянието на проучванията върху Златоструй до момента, както и собствените дирения на автора го водят към аргументирано становище както по отношението на различните редакции и версии на сборника, така и до генеалогичната обвързаност помежду им. Това определя и структурата на монографичното изследване, в което наред с отдавна известните и многократно анализирани *пълна* и *кратка* редакция, на които са посветени обемните **Глава I. Пълна редакция на Златоструй. Ръкописна традиция, състав, източници** (с. 15-

82) и **Глава II. Кратка редакция на Златоструй, апендикс към кратката редакция, текстологическа история** (с. 83-136), специално място е отделено на няколко редакции, които са съхранени в единични преписи. Я. Милтенев доказва, че те не са случайно появили се и заслужават особено внимание. Освен Хил. 386, въведен в науката от Кл. Иванова, на който е посветена **Глава III. Трета редакция на Златоструй – независима колекция, разклонение на кратката редакция или късна преработка** (с. 137-154), напълно нов за изследванията върху Златоустовия свод и авторски принос на Милтенев е отделената самостоятелна редакция във Воскр. 115-бум., атонски, хилендарски ръкопис от 1340-1380 г. На този ръкопис е посветена **Глава IV. Четвърта редакция на Златоструй. Анализ на състава и неговите източници чрез текстологична съпоставка на поместените в пълната и кратката редакция статии** (с. 155-166). Ръкописи, недостъпни засега на автора, дават заявка за бъдещи изследвания, които е много вероятно да увеличат броя на редакциите, в които е познат сборникът Златоструй.

Поставената в изследването задача е огромна. Липсата на критическо издание на нито една от версиите, както и постатийното съпоставително изследване е огромно затруднение, но на практика такива издания и изследвания са невъзможни без обстойно извороведско и текстологично изследване, а точно това в палеославистиката прави за първи път д-р Милтенев. В монографията са обхванати около 180 хомилии в над 270 версии, съхранени в повече от 40 ръкописа. Глави I-IV, които са отредени на проучването на редакциите на *Златоструй*, са построени еднотипно. Направено е детайлно описание на съдържанието на отделните Златоустови сбирки с указания за гръцките съответствия на всяко слово, съпоставки на макроравнище, направен е опит за възстановяването на историята на тяхното възникване и на взаимната им обвързаност.

Многобройни са случаите, в които е направена нова идентификация на гръцките извори, като по този начин е даден отговор на въпроса за оригиналността на значителен брой от текстовете в *Златоструй*. На много места е направена сполучлива идентификация на части, които изграждат компилативни по характера си произведения. Всичко това очертава собствения принос на д-р Милтенев в областта на славяно-византийската текстология. Начинът, по който е изградена разработката, е пределно лаконичен и бележките, критичният преглед на досегашните изследвания и съществени аргументи основно се намират в бележките под линия. Не мога да преценя доколко това е добър подход, но със

сигурност това са най-съдържателните бележки под линия, които съм виждала. В края на всяка една от четирите глави логично и аргументирано следва историята на всяка една от редакциите по текстологически данни.

Много интересна е **Глава V. Архетипът на Михановичевия хомилиар и колекцията Златоструй – текстологични отношения и взаимни влияния** (с. 167-186). С нея изследването на д-р Милтенов напуска рамките на сборниците с устойчив и затворен характер *Златоструй* и се насочва към старобългарския хомилиар. На базата на прецизни текстологични сравнения, при които отново за първи път са въведени и византийски паралелни текстове на някои от четивата, се очертава сложна картина на взаимни влияния и прониквания между Хомилиара и кратката редакция на *Златоструй*. Хомилиарът първоначално заема текстове от *Златоструя*, а после ги връща обратно.

Глава VI. (с. 187-214) е посветена на *Архетипа на колекцията Златоструй. Византийски източници, състав и особености на първоначалния хомилетичен свод*. Този дял от разработката е особено важен за мястото, което заема славянският сборник от ексцерпти от съчинения на св. Йоан Златоуст на фона на многовековната византийска традиция. Главата е съставена от две части – първата е анализ на състоянието на разпространението на съчиненията на Златоуст във византийската литература. Вторият дял се отнася до заключенията от анализа на историята на превода и редакциите на *Златоструй*.

Изводите от монографичното изследване са обобщени стегнато на с. 215-220.

Вторият дял на хабилитационния труд съдържа разработка на 5 текста от старобългарската хомилетична колекция *Златоструй*. Те не са случайно подбрани, а представят проблемите, които предлага практическата работа с текстове, влизащи в състава на различните типове резакции: Приложение А (с. 221-286) – За св. Фока и нечестия цар в стемата на пълната ред.; Приложение В (с. 287-334) – Върху Послание към евреите хомилия Х в пълната и кратката редакция на *Златоструя*; Приложение С (с. 335-388) – за третата редакция на *Златоструя* като източник за реконструкция на първоначалния свод върху материал от съпоставително проучване на преписите на слово VII на Йоан Златоуст върху Битие; Приложение D (с. 389-426) – за независимия характер на четвъртата редакция на *Златоструй*, почерпани от поместената в нея версия на Хомилия за поста и миросърдието;

Приложение Е (с. 427-506) – Преводът на Златоустовата хомилия за търпението в три редакции на Златоструя – историята на текста като средство за историята на проучването на текстовете. Всяка една от тези разработени теми заслужава подробен анализ и оценка, за които за съжаление в рамките на тази рецензия няма място. Петте текста са разработени по единен обмислен и логичен план. Направени са текстологични съпоставки, извлечена е стемата на съхранените преписи, направена е задълбочена характеристика на превода, оценени са неговите качества, пропуските и непълнотите в отделните редакции, направен е прецизен анализ на езиковите особености на всяко едно от словата, изнесени са множество морфологични и лексикални доказателства, доказващи преславския произход на текстовете. В края на всяко едно от приложенията са обобщени изводите от изследването и е направено издание на текстовете. Явор Милтенев се придържа към един обикнат от него начин на издаване, в който текстът е разбит на малки откъслечи – на първо място стои гръцкият извор, следван от разписаните негови преводи по избрания от автора представителен препис. Под линия са представени извлечените разночетения. Особено положителна оценка предизвикват работата с всички достъпни преписи, както и текстологичният анализ, който предхожда езиковия коментар. Това прави изведените изводи в максимална степен сигурни.

В края на монографичния труд са разположени цитираната литература (с. 507-531), сравнителна таблица (с. 531-536), както и индекс на автори и съчинения (с. 543-551).

Рецензираният хабилизационен труд на д-р Милтенев е огромен успех за своя автор и чест за българската палеославистика. Той е нова голяма крачка напред в изучаването на славянската книжнина, на собствено славянския, старобългарския принос в осмислянето и рецепцията на огромното византийско книжовно наследство, на мащабния проект на цар Симеон за създаването на старобългарска хомилетична колекция от произведения на св. Йоан Златоуст, която е без аналог във византийската литература. След тази книга представата ни за Преслав, за Златния век на българската книжнина, за самия цар Симеон, както и за огромния труд по подбора, компилирането и превода на подбраните творби е не само много по-пълна, но и стъпва на неоспорими научни доказателства.

Оценка на дейността на кандидата задължително трябва обхване и участието му в проекти. За периода 2007-2013 г. той участва в разработването на 10 проекта, на един от